

Tomasz Ładoń

Polityczne podłoże zmian ustrojowych w Rzymie pod koniec lat siedemdziesiątych I wieku p.n.e.

Studia Prawnoustrojowe nr 12, 119-131

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tomasz Ładoń

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Polityczne podłoże zmian ustrojowych w Rzymie pod koniec lat siedemdziesiątych I wieku p.n.e.

W wyniku reform politycznych i ustrojowych przeprowadzonych w Republice Rzymskiej w okresie dyktatury Lucjusza Korneliusza Sulli (lata 82–79 p.n.e.) ster rządów w państwie przeszedł w ręce oligarchii senatorskiej¹. W 78 p.n.e. próbę obalenia wprowadzonego porządku podjął dotychczasowy zwolennik dyktatora Marek Emiliusz Lepidus. Powstanie, które wywołał, zakończyło się jednak klęską². W konsekwencji opozycja antysullańska została rozbita, rządy optymatów ugruntowane, a szanse na zmianę ustroju w najbliższej przyszłości unicestwione.

Ostatnim punktem oporu popularów była Hiszpania. Wokół mariańskiego namiestnika tamtejszych prowincji, Kwintusa Sertoriusza, skupili się wrogowie systemu sullańskiego, poparły go również miejscowe plemiona³. Jeszcze Sulla próbował zlikwidować niebezpieczeństwo i w 80 p.n.e. wysłał na Płw. Iberyjski Metellusa Piusa, ten jednak nie potrafił zwyciężyć trudnego

¹ O ustawodawstwie Sulli zob.: G. Rotondi, *Leges publicae populi romani*, Hildesheim 1962, s. 349–364; A. Keaveney, *Sulla. The Last Republican*, London – Canberra 1982, s. 169–189. O ocenie dyktatury: E. Badian, *Lucius Sulla. The Deadly Reformer*, Sydney 1969.

² Na temat buntu patrz: T.R.S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, t. II, New York 1952, s. 85, 89 (informacje źródłowe). N. Criniti, *M. Aemilius Q.F.M.N. Lepidus „ut ignis in stipula”*, ser. „Memorie dell’Istituto Lombardo – Accademia di Scienze e Lettere, Classe di Lettere – Scienze morali e storiche”, t. 30, Milano 1969, s. 319–460; L. Hayne, *M. Lepidus (cos. 78): A Re – Appraisal*, „Historia” 21 (1972), s. 661–668; L. Labruna, *Il console „soversivo”. Marco Emilio Lepido e la sua rivolta*, Napoli 1976; N. Rogosz, *Kwestia restytucji znaczenia trybunatu ludowego w programie politycznym Marka Emiliusza Lepidusa (78–77 r p.n.e.)*, [w:] *Studia z dziejów starożytnego Rzymu*, red. A. Kunisz, Katowice 1988, s. 11–15.

³ Sall., *Hist.* I 94; Liv., fr. XCI; Flor. II 10; Plut., *Sert.* 6.8–9; 10.1; 11.1; 12.2; 14; 16.1; 17.7; App., *B.C.* I 108, 506. P.O. Spann, *Quintus Sertorius and the Legacy of Sulla*, Fayetteville 1987, s. 62–64; 79–82; C.F. Konrad, *Plutarch’s Sertorius. A Historical Commentary*, Chapell Hill – London 1994, s. 116, 150 i n.; T. Ładoń, *The Process of Romanization in the Spanish Provinces at the Time of the Sertorian War*, [w:] *The Ancient Rome. Politics and Money*, ed. W. Kaczanowicz, Katowice 2008, s. 12–17.

i nieuchwytnego przeciwnika⁴. Po buncie Lepidusa do Hiszpanii uciekli kolejni wrogowie sullańczyków, w tym także ponaddwudziestotysięczna armia, która pod wodzą Marka Perperny przeszła pod komendę Sertoriusza⁵.

Wzrost zagrożenia ze strony zbuntowanego mariańczyka spowodował natychmiastową kontrakcję władz w Rzymie. Senatorowie podjęli decyzję o ofensywie przeciwko Sertoriuszowi, wahali się jednak, kto powinien sprawować dowództwo w wojnie. Ostatecznie ulegli naciskom Gnejusza Pompejusza, który z tytułem prokonsula i na czele sześciu legionów w 77 p.n.e. wyruszył z Italii, by rozprawić się z mariańskim buntownikiem⁶. Dwudziestodwuletni zaledwie Pompejusz był już wówczas w Rzymie postacią dobrze znaną. Po stronie Sulli zdecydowanie opowiedział się jeszcze przed jego lądowaniem w Italii w 83 p.n.e. i w czasie wojny domowej mocno mu się przysłużył⁷. Wierny pozostał mu także w czasie dyktatury, pacyfikując antysullańskie ośrodki na Sycylii i w Afryce⁸. Po śmierci dyktatora, wciąż silnie związany z sullańczykami, pomógł stłumić powstanie Lepidusa⁹. Komenda hiszpańska była więc kolejnym etapem w błyskotliwej karierze wodza.

Kampania na Płw. Iberyjskim od początku szła jednak Pompejuszowi źle¹⁰. Sertoriusz okazał się wodzem zdolnym, unikał większych starć, stoso-

⁴ Claud. Quad. 85 (Peter); Sall., *Hist.* I 110–I, 121M; Plut., *Sert.* 12.4–13, 6; App., *B.C.* I 108; *Ib.* 101; Flor. II 10.6; Eutrop. VI 1.2; Oros. V 23.3–5. Szerzej: G. Stahl, *De bello Sertoriano*, Erlangae 1907, s. 46–50; A. Schulten, *Sertorius*, Leipzig 1926, s. 63–73; J. Van Ooteghem, *Les Caecili Metelli de la république*, Bruxelles 1967, s. 190–191; F. García Morá, *Un episodio de la Hispania republicana: la guerra de Sertorio*, Granada 1991, s. 73–130.

⁵ Plut., *Sert.* 15.1; App., *B.C.* I 107–108; Iul. Exuper. 7; Oros. V 23.12; V 24.16. P.R. von Bieńkowski, *Kritische Studien über Chronologie und Geschichte des sertorianischen Krieges*, „Wiener Studien” 13 (1891), s. 158; P.O. Spann, *M. Perperna and Pompey's Spanish Expedition*, „Hispania Antiqua” 7 (1977), s. 47–62; A.B. Короленков, *Квинт Серторий. Политическая биография*, Санкт-Петербург 2003, s. 149–153.

⁶ Liv., *per.* XCI; Plut., *Pomp.* 17.1–4; App., *B.C.* I 108, 508. Por. Cic., *de imp. Cn. Pomp.* 30; 62; Vell. II 29.5; II 30.2; Val. Max. VIII 15.8; Plin., *N.H.* VII 96; Plut., *Sert.* 18.1–2; App., *Ib.* 101.440; Flor. II 10.5; Iul. Exuper. 8; Eutrop. VI 1.3; Auct., *Vir Ill.* 77.4; Oros. V 23.8–9. Zob. także: J. Van Ooteghem, *Pompée le Grand, bâtisseur d'Empire*, Louvain–Namur–Paris 1954, s. 102 nn.; R. Seager, *Pompey. A Political Biography*, Berkeley – Los Angeles 1979, s. 17; P. Greenhalgh, *Pompey. The Roman Alexander*, London 1980, s. 38; P. Southern, *Pompejusz Wielki*, Warszawa 2004, s. 54. O liczebności jego wojsk: P. Brunt, *Italian Manpower*, Oxford 1971, s. 471; C.F. Konrad, *Plutarch's Sertorius...*, s. 127, 160.

⁷ Plut., *Pomp.* 6–8; App., *B.C.* I 80.366–368. Szerzej: C. Lanzani, *Mario e Silla*, Catania 1915, s. 278–281; R. Seager, *op. cit.*, s. 8–10; P. Southern, *op. cit.*, s. 26–32; K. Christ, *Pompeius. Der Feldherr Roms*, München 2004, s. 27–31.

⁸ Cic. *Manil.* 30–31, 60; Liv., *per.* LXXXIX; Val. Max. VI 2.8; Plut., *Pomp.* 11.1–13.5; App., *B.C.* I 80.368; Eutrop. V 9.1; Oros. V 21.13–14. Szerzej: M. Gelzer, *Pompeius*, München 1949, s. 40–45; J. Leach, *Pompey the Great*, London 1978; P. Greenhalgh, *op. cit.*, s. 22–29.

⁹ Liv., *per.* XC; Plut., *Pomp.* 16.2–5, *Brut.* 4.1–2. J. Van Ooteghem, *Pompée...*, s. 88–95; H.H. Scullard, *From the Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 BC to AD 68*, London 1976, s. 91; T.P. Hillman, *Pompeius' Imperium in the War with Lepidus*, „Klio” 80, 1998, s. 91–110.

¹⁰ T.R.S. Broughton, *op. cit.*, s. 94, 99 (źródła); F. Miltner, *Cn. Pompeius Magnus* (31), RE, Hlb. 42, Stuttgart 1952, szp. 2078–2083; P.O. Spann, *Quintus Sertorius...*, s. 94–97; G. Wylie, *The Genius and the Sergeant: Sertorius versus Pompey*, „Studies in Latin Literature and Roman History” 6 (1992), s. 155 i n.

wał taktykę wojny podjazdowej, atakował zaopatrzenie przeciwnika. Sytuację Pompejusza pogarszał fakt, że większość plemion hiszpańskich ciągle popierała mariańskiego buntownika. Próbując je pozyskać, młody wódz musiał odstąpić od tradycyjnej dla Rzymian eksploatacji ludów prowincji i nie przerzucać kosztów wojny na miejscowych. Wszystko to powodowało zwiększenie własnych wydatków, więc Pompejusz szybko popadł w kłopoty finansowe. Pomocy szukał u senatorów w Rzymie, ci jednak z nią zwlekali, choć jednocześnie wsparcie słali drugiemu sullańskiemu wodzowi w Hiszpanii – Metellusowi Piusowi¹¹. Rozgoryczony Pompejusz zagroził w końcu, że jeśli nie otrzyma pomocy, przeniesie wojnę do Italii. Senat ostatecznie się ugiął, wsparcie posłał, jednak stosunki między młodym wodzem a sullańczykami wyraźnie oziębły.

Pogorszenie stosunków Pompejusza z optymatami z czasu wojny sertoriańskiej doprowadziło do zbliżenia wodza z popularami. Efektem tego porozumienia był sławny konsulat Pompejusza i Krassusa w 70 p.n.e. i reformy ustrojowe, które zakończyły dominację sullańczyków w Republice i pozwoliły odrodzić się rozbitemu w czasie dyktatury sullańskiej obozowi popularów. O ile jednak dzieje wspomnianego konsulatu są dość dobrze opisane w źródłach¹², to geneza omawianego sojuszu uchwytna jest w nich znacznie słabiej. Wynika to m.in. z tego, że pertraktacje między Pompejuszem a liderami popularów były prowadzone na drodze nieoficjalnej, a ich szczegóły nie były znane szerszemu gremium. Wobec tego wiedza o nich była także w niewielkim stopniu dostępna historykom antycznym¹³.

Kiedy dokładnie i w jakich okolicznościach do owego zbliżenia doszło, nie sposób ustalić, bowiem w źródłach nie zachowały się na ten temat żadne informacje. Mało prawdopodobne jednak, by poważne próby nawiązania kontaktów miały miejsce przed śmiercią Sertoriusza. Ten mariański wódz stworzył bowiem w Hiszpanii antysullański ośrodek władzy, powołał nawet swoisty senat na emigracji, w którym zasiedli m.in. senatorowie – uciekinierzy

¹¹ Sall., *Hist.* II 34M i komentarz do tego fragmentu: C. Sallusti Crispi, *Historiarum reliquiae*, red. B. Maurenbrecher, Lipsiae 1891, s. 72. Por.: Sall., *Hist.* II 70; III 46. Plut., *Sert.* 22. Patrz także: A.M. Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic*, Columbia – London 1977, s. 37–38; T. Ładoń, *Senat wobec rewolty sertoriańskiej (78–74 przed Chr)* [w druku]. Por. E.S. Gruen, *Pompey, Metellus Pius, and Trials of 70–69 B.C.*, „*American Journal of Philology*” 42 (1971), s. 8.

¹² Wskazówki źródłowe zob.: T.R.S. Broughton, op. cit., t. II, s. 126. Patrz także: M. Gelzer, *Das erste Consulat des Pompeius und die Übertragung der grossen Imperien*, [w:] idem, *Kleine Schriften*, t. II, Wiesbaden 1963, s. 146–189; D. Stockton, *The First Consulship of Pompey*, „*Historia*” 22 (1973), s. 205–218; A. Trojnar, *Konsulat Pompejusza i Krassusa w 70 r p.n.e.*, [w:] *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*, red. A. Kunisz, Katowice 1993, s. 36–53.

¹³ Informacje o kulisach porozumienia Pompejusza z popularami znaleźć można przede wszystkim w przekazach Salustiusza, Plutarcha z Cheronai oraz w niektórych pismach i mowach Cycerona. Uzupełniające znaczenie mają dane zawarte w dziele Appiana z Aleksandrii.

z Italii¹⁴. Popularzy w Rzymie z działalnością Sertoriusza wiązali pewne nadzieje na odbudowę własnej pozycji, co uwidoczniło się np. w trakcie buntu Lepidusa¹⁵. Utrzymywali z nim także kontakt korespondencyjny, choć niestety nic bliższego i pewnego nie jesteśmy w stanie o nim powiedzieć¹⁶. Dokąd więc żył Sertoriusz, nie szukali raczej porozumienia z walczącym z nim Pompejuszem¹⁷.

Wątpliwe również, by Pompejusz zgodził się na jakiegokolwiek pertraktacje z popularami, dokąd nie rozstrzygnął wojny w Hiszpanii. Sertoriusza uważał za wroga państwa, a zwycięstwo nad nim traktował jako obowiązek względem Republiki. To, że popadł w konflikt z optymatami, nie miało na jego postawę żadnego wpływu. Mało wiarygodne są także podejrzenia niektórych badaczy, że Pompejusz – rozgoryczony opieszałością władz w Rzymie wobec spełnienia jego próśb o wsparcie – zaczął spiskować z Sertoriuszem (lub Perperną) i razem z nim planować atak na Italię¹⁸.

Sytuacja w Hiszpanii diametralnie zmieniła się, kiedy w 73 p.n.e. Sertoriusz został zamordowany w zamachu dokonanego przez jego najbliższych współpracowników¹⁹. Przez jakiś czas opór Pompejuszowi stawiał przywódca spisku, Marek Perperna, został jednak szybko pokonany, co praktycznie zakończyło działania zbrojne toczone na Płw. Iberyjskim²⁰. Opór w pojedyn-

¹⁴ Plut., *Sert.* 22.3; App., *B.C.* I 108, 507–508. Por. App., *Mith.* 68, 286. Zob.: E. Gabba, *Senati in esilio*, „Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano” 32 (1960), s. 221–232; G. Gaggero, *Sertorio e gli Iberi*, [w:] *Contributi di Storia Antica in onore di A. Garzetti*, Genova 1976, s. 144; P.O. Spann, *Quintus Sertorius...*, s. 86–89; D. Placido Suarez, *Sertorio*, *Studia Historica*, „Historia Antiqua” 7 (1989), s. 101.

¹⁵ Por. Sall., *Hist.* I 55.19; I 77.6–8; I 77.22. P.O. Spann, *Quintus Sertorius...*, s. 76; T. Ładoń, *M. Emilusz Lepidus wobec rewolty sertoriańskiej (78–77 przed Chr.)*, [w:] *Klio viae et invia. Opuscula Marco Cetwiński dedicata*, red. A. Odrzywolska-Kidawa, Warszawa 2010, s. 647–654.

¹⁶ Plut., *Sert.* 27.2; App., *B.C.* I 115, 536–537. Patrz także: L. Hayne, op. cit., s. 666–667; B.R. Katz, *Sertorius's Overlooked Correspondent?*, „Rheinisches Museum” 126 (1983), s. 359–362; T.P. Hillman, *Pompeius and the Senat 77 – 71*, „Hermes” 118 (1990), s. 450–451.

¹⁷ Z drugiej strony w 74 p.n.e. przewaga sullańczyków w Hiszpanii była już znacząca, zaś Sertoriusz po przegranych kilku bitwach był w głębokiej defensywie. Niewykluczone zatem, że już wówczas popularzy w Rzymie mogli rozglądać się za nowym sojusznikiem.

¹⁸ Z. Zmigryder-Konopka, *Sertorius a Pompeius na tle paktów z Mithradatesem*, „Przegląd Klasyczny” 4 (1938), s. 400–401, 408.

¹⁹ T.R.S. Broughton, op. cit., t. II, s. 118; t. III, s. 193. W starszej literaturze śmierć Sertoriusza datowana jest na rok 72 p.n.e. Przekonujące argumenty na rzecz przesunięcia tego wydarzenia o rok wstecz zgłosił W.H. Bennett, *The Death of Sertorius and the Coin*, „Historia” 10 (1961), s. 459 i n. – w większości opracowań zostało to zaakceptowane. Zob.: P.O. Spann, *Quintus Sertorius...*, s. 119; C.F. Konrad, *New Chronology of the Sertorian War*, „Athenaeum” 83 (1995), s. 160–162, 187. Por. B. Scardigli, *Sertorio. Problemi cronologici*, „Athenaeum” 49 (1971), s. 259–270. Szerzej na temat spisku: P. Martino, *La morte di Sertorio. Orosio e la tradizione Liviana*, „Quaderini di Storia” 16 (1990), s. 77–101; T. Ładoń, *Uwagi o Marku Perpernie, przywódcy spisku na życie Sertoriusza*, [w:] *Zamach stanu w dawnych społecznościach*, red. A. Sołtyś, Warszawa 2004, s. 69–76.

²⁰ Nie wiadomo, jak długo trwał opór Perperny. Autorzy źródeł relacjonują to bardzo ogólnikowo, zob. Plut., *Sert.* 27.2; *Pomp.* 20.3–5; App., *B.C.* I 115, 534. P.O. Spann (*Quintus Sertorius...*, s. 135), a za nim C.F. Konrad (*Plutarch's Sertorius...*, s. 217) przypuszczają, że nie trwał dłużej niż

czych miastach hiszpańskich, które nie chciały się podporządkować zwycięzcy, szybko i bezwzględnie zlikwidowano.

Po wojnie w Hiszpanii Pompejusz nie szukał rewanzu na swoich przeciwnikach. Na śmierć skazany został jedynie Perperna i jego najbliżsi współpracownicy, a więc ci, którzy zawiązali spisek na życie Sertoriusza²¹. Wobec żołnierzy rzymskich walczących wcześniej u boku mariańskiego prokonsula Pompejusz zachował się wspaniałomyślnie i ich ułaskawił. Gest to znaczący, zwłaszcza że młody wódz w przeszłości nie stronił przed okrucieństwem wobec mariańczyków²².

Za wyciągnięcie ręki do popularów można uznać również zachowanie młodego wodza bezpośrednio po klęsce Perperny. Plutarch podaje, że odnaleziono wówczas korespondencję, którą Sertoriusz prowadził ze znaczącymi rzymskimi politykami w stolicy. Historycy antyczni informują, że Pompejusz kazał spalić listy, nawet ich nie przeglądając, a ich zdaniem uczynił to, gdyż kierował się dobrem państwa i nie chciał powodować kolejnych konfliktów²³. Ta szczytna niewątpliwie postawa nie ma jednak nic wspólnego z pragmatyzmem politycznym. Jeśli nawet Pompejusz rzeczywiście kazał spalić przechwycone dokumenty (a zdrowy rozsądek każe w to wątpić)²⁴, to postąpił tak tylko dlatego, że wiedział, co zawierają. Bez większych wątpliwości można chyba zidentyfikować korespondentów Sertoriusza – byli to, nawet jeśli nie wyłącznie popularzy, to przynajmniej osoby z nimi sympatyzujące. Ujawnienie ich nazwisk byłoby dla nich kompromitujące. Opisane postępowanie Pompejusza należy więc postrzegać zarówno jako gest w kierunku popularów, ale także jako kolejny dowód odejścia od obozu optymatów²⁵.

kilka miesięcy, ich zdaniem więc klęska Perperny nastąpiła najpóźniej w pierwszej połowie 72 p.n.e. Por. jednak rozważania W.H. Bennetta (op. cit., s. 466), który przedłuża walkę Perperny z Pompejuszem do półtora roku. W literaturze jest to jednak pogląd odosobniony.

²¹ Plut., *Sert.* 27. Jednak to nie udział w zamachu na życie Sertoriusza był przyczyną kary śmierci, lecz uprzednie proskrybowanie ich przez władze sullańskie. Zob. C.F. Konrad, *Plutarch's Sertorius...*, s. 183.

²² Zob. np. App., *B.C.* I 96, 449.

²³ Plut., *Sert.* 27.3; *Pomp.* 20. Por. App., *B.C.* I 115, 536–537; M. Cary, H.H. Scullard, *Dzieje Rzymu*, t. I, Warszawa 1992, s. 470; P. Greenhalgh, op. cit., s. 56–57. Palenie korespondencji wroga bez zapoznawania się z jej treścią było jednym z ulubionych toposów antycznych historyków. Zob. C.F. Konrad, *Plutarch's Sertorius...*, s. 218.

²⁴ Na pewno, przynajmniej do czasu powrotu Pompejusza z Hiszpanii, wątpiono o tym także w Rzymie. Zob. P. Southern, *Pompejusz...*, s. 62; por. T.P. Hillman, *Pompeius...*, s. 450–451.

²⁵ Mimo niewątpliwych, w moim przekonaniu, kontaktów Pompejusza z popularami (nawiązanych w drugiej połowie lat siedemdziesiątych) wypada podkreślić, że w życiu publicznym nie były one eksponowane. Nie rozpisywali się więc o nich również autorzy antycznych. Nie znaczy to jednak – moim zdaniem – że związki takie nie istniały i że do momentu powrotu do Italii Pompejusz był lojalnym wykonawcą polityki senatu. Trudno byłoby bowiem wytłumaczyć niemal natychmiastowe zbliżenie między Pompejuszem a popularami, do którego doszło w 71 p.n.e. W sprawie owego sojuszu musiały się toczyć negocjacje sięgające prawdopodobnie co najmniej dwóch lat wstecz. Można więc przypuszczać, że w opinii wielu senatorów lojalność Pompejusza w momencie jego powrotu do Italii stała pod znakiem zapytania. Zob.: J. van Ooteghem, *Pompée...*, s. 138–139; A.N. Sherwin-White, *Violence in Roman Politics*, JRS 46 (1956), s. 7.

Prawdopodobnie mniej więcej w tym czasie doszło do pierwszego zbliżenia między Pompejuszem a popularami. Nie wiadomo, kto był jego inicjatorem, ani kiedy dokładnie nastąpiło. Możemy jedynie podejrzewać, że popularzy w stolicy przyglądali się konfliktowi Pompejusza z oligarchią senatorską, a wkrótce dowiedzieli się także o śmierci Sertoriusza i Perperny. W tej sytuacji niewykluczone, że to właśnie oni nawiązali kontakt z agentami młodego wodza w stolicy, dostrzegając szansę na zawarcie z nim sojuszu i wykorzystanie go do odbudowy pozycji w państwie.

Hipoteza ta dobrze koreluje z pierwszymi wzmiankami źródłowymi wskazującymi na zbliżenie się Pompejusza z popularami. Nawiązują one do wydarzeń z roku 73 p.n.e. Z przekazu Salustiusza wynika, że Pompejusz uważany był w tym obozie za sprzymierzeńca. W mowie wygłoszonej na zgromadzeniu trybun ludowy tego roku, Gajusz Licyniusz Macer miał powiedzieć: *Neque eos pudet, vindices uti se ferunt libertatis, tot viros sine uno aut remittere iniuriam non audere, aut ius non posse defendere. Mihi quidem satis spectatum est Pompeium, tantae gloriae adulescentem, malle principem volentibus vobis esse quam illis dominationis socium, auctoremque inprimis fore tribuniciae potestatis*²⁶. Widać zatem, że Pompejusz postrzegany był przez lidera popularów za zwolennika idei przywrócenia trybunom ludowym pełni władzy odebranej im przez Sullę, czyli opowiadał się za głównym postulatem popularów w latach siedemdziesiątych. Świadczy to w moim przekonaniu o tym, że kontakty między obydwojma politykami były już w momencie wygłaszania mowy przez Macera zaawansowane²⁷. Z uwagi na odległość młodego wodza od stolicy i związany z tym wolny przepływ informacji można podejrzewać, że trwały także od pewnego czasu. Z drugiej strony wątpliwe, by Pompejusz już wówczas zawarł z popularami wiążący sojusz. Bardziej zdecydowane deklaracje mógł bowiem wygłaszać dopiero po powrocie do Italii w 71 p.n.e.

Zbliżenie popularów z Pompejuszem miało ogromne znaczenie dla obydwu stron. Pompejusz podczas wojny z Sertoriuszem popadał w coraz wyraźniejszy konflikt z optymatami i można się było spodziewać, że po powrocie

²⁶ Sall., *Hist.* III 48.23. Jest to najwcześniejsza wzmianka sugerująca powiązania Pompejusza z obozem popularów. Zob. D. Stockton, op. cit., s. 210; T.P. Hillman, *Pompeius...*, s. 449.

²⁷ Informacja Salustiusza nie znajduje potwierdzenia w innych źródłach, niemniej jednak, na podstawie realiów politycznych roku 73 p.n.e., można wnioskować o jej autentyczności. Zob. N. Rogosz, *Polityczna rola trybunatu ludowego w Rzymie w latach restauracji sullańskiej*, Katowice 1992, s. 63–64. Por. jednak B. Twyman (*The Metelli, Pompeius and Prosopography*, ANRW, t. I: *Von den Anfängen Roms bis zum Ausgang der Republik*, Berlin – New York 1972, s. 852), który przekaz Salustiusza uważa za propagandowy („assertion that Pompeius was an enemy of the Sullan oligarchy is after-the-fact fabrication, serving some later purpose of propaganda”) oraz R. Seager (op. cit., s. 21), który z kolei sądzi, że Macer improwizował i żadnej deklaracji Pompejusza nie było („Macer was taking Pompeius' name in vain, in the hope that he would in consequence feel bound lend his support to the cause, so as not to disappoint the popular expectations that had been aroused in his absence and without his consent”).

wodza do Italii będą się go starali izolować na arenie politycznej. Pompejusz dotychczas nie sprawował żadnego urzędu w państwie, nie posiadał także w stolicy szerszego zaplecza politycznego, wszak jego dotychczasowa kariera bazowała wyłącznie na sojuszu z sullańczykami. Również coraz bliższe i nieuniknione zwycięstwo w wojnie z Sertoriuszem tak naprawdę nie przysługiwało Pompejuszowi wielkiego splendoru: konflikt hiszpański traktować można było przecież jako wewnętrzny, a więc sukces w nim był mniej chwalebny od tych, które były osiągnięte w wojnach zewnętrznych. W dodatku zwycięstwo nad Sertoriuszem trudno było zaliczyć do błyskotliwych. Gloria wywalczona została po ciężkich zmaganiach, w toku których Pompejusz nie raz został przez wroga upokorzony. Wszystko to nie umacniało pozycji wodza i pod znakiem zapytania stawiało jego dalszą karierę w państwie po powrocie do stolicy z Płw. Iberyjskiego. Taka perspektywa stanowiła dla Pompejusza duże niebezpieczeństwo, aby więc jej zapobiec, musiał znaleźć sojuszników politycznych. Jak się wydaje, jedyną realną siłą, dzięki której Pompejusz mógł wzmocnić własną pozycję w państwie, byli odbudowujący się stopniowo popularzy.

Możemy się także domyślać, że zwycięstwo w wojnie na Płw. Pirenejskim wpłynęło na zmianę nastrojów wśród arystokracji senatorskiej względem Pompejusza. Konsulami zostali bowiem wybrani Lucjusz Gelliusz Publikola i Gnejusz Korneliusz Lentulus Klodianus, nie tylko przychylni młodemu wodzowi, ale wręcz uważani za będących na jego usługach²⁸. Przerzeczali oni prawo zatwierdzające nadawane przez Pompejusza obywatelstwo rzymskie w Hiszpanii (*Lex Gellia Cornelia de civitate*)²⁹, a także wystąpili z wnioskiem, aby sprawdzić nadużycia Werresa, których ten dopuścił się na klientach Pompejusza na Sycylii³⁰. Takie zachowanie części optymatów skłania do podejrzeń, że przewaga przeciwników Pompejusza w senacie nie była już tak duża jak kilka lat wcześniej, kiedy bezskutecznie domagał się od senatu wsparcia w wojnie z Sertoriuszem, a perspektywa powrotu młodego wodza do Italii dzieliła sullańczyków i wprowadzała niepewność w szeregi tego gremium³¹.

Pompejusz po zakończeniu wojny w Hiszpanii nie spieszył się z przyjazdem do Italii. Celowo wstrzymywał swój powrót pod pozorem tłumienia ostatnich ognisk antyrzymskiego oporu i przeprowadzania zakrojonej na sze-

²⁸ E. Badian, *Foreign Clientelae (264–70 B.C.)*, Oxford 1958, s. 281; J. Linderski, *Rzymskie zgromadzenie wyborcze od Sulli do Cezara*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966, s. 108; B. Twyman, op. cit., s. 858 i n.

²⁹ Cic., *Balb.* 19; 32–33, 38. Szerzej: G. Rotondi, op. cit., s. 367; A. Krawczuk, *Virtutis ergo. Nadania obywatelstwa rzymskiego przez wodzów republiki*, Kraków 1963, s. 107–124; A.M. Ward, *Cicero and Pompey in 75 and 70 B.C.*, „Latomus” 29 (1970), s. 66.

³⁰ Cic., *Verr.*, II 2.95.

³¹ Niewykluczone, że już wówczas można nawet mówić o *factio* Pompejusza w senacie. Zob.: B. Twyman, op. cit., s. 859.

roka skalę akcji kolonizacyjnej. Dopiero po mniej więcej roku od zaprzestania działań zbrojnych i w dużej mierze na skutek nawoływań senatu, który oczekiwał, że zwycięski wódz wspomógł Marka Licyniusza Krassusa w tłumieniu powstania Spartakusa³², Pompejusz opuścił Płw. Iberyjski i wyruszył na Płw. Apeniński³³. Pod Rzymem pogromca Sertoriusza stanął prawdopodobnie w połowie roku 71 p.n.e.³⁴

Perspektywa powrotu Pompejusza do Italii po zwycięskiej wojnie z Sertoriuszem wywołała głębokie poruszenie w życiu politycznym Rzymu. Spowodowane ono było niepewnością, co do zachowania się młodego wodza po przybyciu z Hiszpanii. Po mieście rozniosły się nawet pogłoski, że nie rozwiąże armii, lecz pójdzie w ślady Sulli i zbrojnie narzuci swoją władzę w państwie³⁵. Nic więc dziwnego, że w rzymskich kręgach politycznych pojawiły się tendencje do głośnego udzielania aprobaty Pompejuszowi. Plutarch podkreśla jednak, że choć znacząca część nowych zwolenników pogromcy Sertoriusza kierowała się szczerymi intencjami, to spora grupa poparła go ze strachu³⁶. Młody wódz, co prawda, próbował uciąć wspomniane spekulacje deklaracją, że po powrocie do Rzymu rozpuści legiony, nie rozwiąło to jednak atmosfery niepewności. Pompejusz postawił bowiem sullańczykom twarde warunki – domagał się, by senat przyznał mu triumf za zwycięstwo w Hiszpanii i prawo ubiegania się o konsulat na 70 r. p.n.e.³⁷ Coraz silniej rozpowszechniany był także pogląd, że Pompejusz „bardziej staje po stronie ludu aniżeli po stronie senatu”³⁸. Niepokoiło to zwłaszcza optymatów, którzy zdali sobie sprawę z faktu, że przybył im nowy przeciwnik posiadający armię i dużą popularność wśród mieszkańców Rzymu. Senat musiał zatem wypracować zgodną i skuteczną politykę wobec ambitnego wodza.

Po powrocie Pompejusza z Płw. Iberyjskiego do Italii mocno natomiast zaczyna rysować się w źródłach wyraźna współpraca pomiędzy Pompejuszem a popularami. Na czele tego stronnictwa stał wówczas trybun ludowy M. Lolliusz Palikanus³⁹ i to on był kreatorem porozumienia⁴⁰. Możemy się

³² Wsparcia tego domagał się sam Krassus. Zob.: Plut., *Crass.* 11, 2. Szerzej: B.A. Marshall, *Crassus' Ovation in 71 B. C.*, „Historia” 21 (1972), s. 669.

³³ Po drodze rozbił niewielkie oddziały niewolników na północy. Na ten temat zob.: Cic., *de imp. Cn. Pomp.* 30; Plut., *Crass.* 11.2–5; *Pomp.* 21.1–2; App., *B.C.* I 119, 554.

³⁴ Stało się to na pewno przed wyborami konsularnymi, które odbyły się w lipcu 71 p.n.e. Zob. J. Linderski, op. cit., s. 108.

³⁵ Plut., *Pomp.* 21.3.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem 21.4. N. Rogosz, *Trybunat M. Lolliusza Palikanusa (71 r. p.n.e.)*, [w:] *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*, red. A. Kunisz, Katowice 1993, s. 22; H. Kowalski, *Armia a wybory w Rzymie w okresie schyłku Republiki*, „Antiquitas” 14 (1988), s. 120–121.

³⁸ Plut., *Pomp.* 21.5 (przekł. M. Brożek).

³⁹ Szerzej o nim i o jego działalności zob.: T.R.S. Broughton, op. cit., t. II, s. 122; N. Rogosz, *Trybunat...*, s. 7–35.

⁴⁰ App., *B.C.* I 121, 560; Plut. *Pomp.* 21.4–5. N. Rogosz, *Trybunat...*, s. 23–24.

domyślać, że w zamian za forsowanie przez Pompejusza idei przywrócenia trybunom ludowym pełni praw popularzy zobowiązali się popierać kandydaturę wodza na konsula. Pomoc ta przejawiać się miała zapewne popularyzacją imienia Pompejusza wśród mieszkańców Rzymu i agitacją na jego rzecz⁴¹. Sojuszu nie ogłaszano jednak publicznie, być może w obawie przed konsolidacją optymatów, do której mogło dojść na wieść o takim zbliżeniu⁴², a być może w celu zwodzenia sullañczyków, którzy niepewni intencji Pompejusza wciąż ustępstwami mogli próbować przeciągać go na swoją stronę.

Jeszcze przed wyborami konsularnymi do koalicji Pompejusza z popularami dołączył Marek Licyniusz Krassus. Niedawny pogromca Spartakusa, podobnie jak Pompejusz, stał wówczas pod Rzymem na czele armii i domagał się konsulatu⁴³. Z przekazów źródłowych wynika, że to właśnie Krassus zwrócił się do Pompejusza z prośbą o poparcie go w staraniach o osiągnięcie tego urzędu⁴⁴. Taki zabiegł może dziwić, zwłaszcza że uważa się, iż stosunki między wodzami były nie najlepsze⁴⁵. Wyrażna wrogość między Pompejuszem i Krassusem potwierdzona jest jednak w źródłach dopiero w trakcie ich pierwszego wspólnego konsulatu⁴⁶, możliwe zatem, że w odniesieniu do czasów wcześniejszych (przed 71 p.n.e.) ich relacje były lepsze, niż się dzisiaj podejrzewa⁴⁷.

Geneza sojuszu Pompejusza i Krassusa nie jest jasna. Możemy się domyślać, że porozumienie było wynikiem chłodnych stosunków Krassusa ze skrajnymi optymatami⁴⁸. W konsekwencji pogromca Spartakusa obawiał się, że część senatorów będzie starała się wypromować na konsula nie jego, lecz człowieka bliżej z nimi związanego⁴⁹, który stanowiłby przeciwwagę dla Pompejusza. Takie rozwiązanie groziłoby z mozołem budowanej karierze politycznej Krassusa⁵⁰, a w dalszej perspektywie mogło także być niekorzystne dla jego interesów finansowych, nadszarpniętych w czasie powstania Spartakusa⁵¹. Niepewny więc zdecydowanego poparcia senatu wołał związać się z Pompejuszem.

⁴¹ N. Rogosz, *Trybunat...*, s. 24; zob. także: A.N. Sherwin-White, op. cit., s. 7.

⁴² N. Rogosz, *Trybunat...*, s. 26.

⁴³ Obydwoj wojska nie rozpuszczali – Pompejusz po pozorem oczekiwania na powrót Metellusa z Hiszpanii, by razem z nim odbyć triumf za zwycięstwo w wojnie sertoriańskiej, Krassus zaś upierał się, że wojsko rozpuści dopiero wówczas, gdy zrobi to Pompejusz. Zob. App., *B.C.* I 121, 560–561.

⁴⁴ Plut., *Crass.* 12.1; *Pomp.* 22. 1–2.

⁴⁵ A. Trojnar, op. cit., s. 39–41.

⁴⁶ Plut., *Crass.* 12.2; *Pomp.* 22.3; Suet., *Iul.* 19; App., *B.C.* I 121.

⁴⁷ B.A. Marshall, *Crassus. A Political Biography*, Amsterdam 1976, s. 51.

⁴⁸ T. Łoposzko, *Ruchy plebejskie w Rzymie (od Grakchów do Cezara)*, Lublin 1982, s. 105.

⁴⁹ Według A.M. Warda (*Marcus Crassus...*, s. 100) być może chodziło o Metellusa Kretikusa.

⁵⁰ Niewiele wiadomo o jej szczegółach, faktem jest jednak, że Krassus doszedł do pretury, którą sprawował prawdopodobnie w 73 p.n.e. Zob.: T.R.S. Broughton, op. cit., t. II, s. 580; t. III, Atlanta 1986, s. 120; T. Corey Brennan, *The Praetorship in the Roman Republic*, t. II, Oxford 2000, s. 432–434.

⁵¹ B.A. Marshall, *Crassus...*, s. 53.

Na temat szczegółów porozumienia obydwu wspomnianych wodzów przed wyborami konsularnymi na rok 70 p.n.e. autorzy antyczni milczą. Wiadomo jedynie, że Pompejusz obiecał pogromcy Spartakusa wstawiennictwo u ludu, można zatem podejrzewać, że poparcie jego osoby w wyborach konsultował z popularami⁵². W zamian otrzymał zapewne aprobatę stronników Krassusa w senacie, pomoc finansową w wyborach, a popularzy z kolei obietnice, że i drugi konsul poprze wniosek o restytucji praw trybunów ludowych. Prawdopodobnie obydwaj wodzowie uzgodnili wówczas także datę rozpuszczenia swoich wojsk, co prawdopodobnie miało mieć miejsce po triumfie Pompejusza i owacji Krassusa⁵³.

Nie wiadomo, jak dobrze znane były w Rzymie zakulisowe zabiegi Pompejusza zmierzające do powołania koalicji z popularami i Krassusem. Pewne jest natomiast, że żądanie przyznania mu prawa do kandydowania na konsula wywołało na forum senatu spore ożywienie. Skrajna część optymatów, prawdopodobnie na czele z *factio* Metellusów, była zdecydowanie przeciwna⁵⁴. Podkreślano przede wszystkim fakt, że byłoby to sprzeczne z ustawodawstwem Sulli. Senat nie był już jednak monolitem – część senatorów (o ile nawet nie większość) przeszła na stronę Pompejusza i Krassusa. Pozostali dostrzegali, jak realne było niebezpieczeństwo przeprowadzenia zbrojnego zamachu przez obydwu wodzów, i w końcu, za sprawą perswazji Kwintusa Lutacjusza Katulusa, stanowisko senatu zostało złagodzone⁵⁵.

W 71 p.n.e. m.in. dzięki poparciu popularów Pompejusz i Krassus zostali konsulami, przy czym to ten pierwszy uzyskał lepszy wynik wyborczy⁵⁶. Jeszcze jako konsul desygnowany (a więc po wyborach, a przed objęciem urzędu) Pompejusz ujawnił swój sojusz z popularami. Zaproszony przez trybuna ludowego Palikanusa na *contio* publicznie opowiedział się za przywróceniem trybunom ludowym pełni praw odebranych im przez Sullę. Zadeklarował także, że po objęciu urzędu konsula przeprowadzi ustawę w tej

⁵² Pośrednio wynika to z przekazu Plutarcha. Por. Plut., *Crass.* 12; *Pomp.* 22.

⁵³ Z przekazu Appiana (*B.C.* I 121) wynika, że armie konsulów były pod bronią w trakcie pełnienia przez nich urzędu. Historyk z Aleksandrii popełnił jednak błąd w chronologii wydarzeń i przesunął fakty z 71 na rok 70 p.n.e. (por. Plut. *Pomp.* 22 i *Crass.* 12). Utrzymywanie w aktywności armii przez cały rok 70 jest mało prawdopodobne choćby z uwagi na ogromne koszty. Przypuszcza się wobec tego, że armie zostały rozpuszczone wkrótce po triumfie Pompejusza i Metellusa oraz owacji Krassusa. Patrz B.A. Marshall, *Crassus...*, s. 49–50; T. Rice Holmes, *The Roman Republic and the Founder of the Empire*, t. I, Oxford 1923, s. 390–391. Por. D. Stockton, op. cit., s. 206 i n.

⁵⁴ Plut., *Pomp.* 21.4–5; App., *B.C.* I 121, 560–561. Zob. także Sall., *Hist.* IV 43–47. Na ten temat: T. Rice Holmes, op. cit., s. 162; P.A. Brunt, *Social Conflicts in Roman Republic*, London 1971, s. 114; B. Twyman, op. cit., s. 862; N. Rogosz, *Polityczna rola...*, s. 85–86.

⁵⁵ Cic., *de imp. Cn. Pomp.* 21.62. Zob.: R. Syme, *The Roman Revolution*, Oxford 1960, s. 29; A.N. Sherwin-White, op. cit., s. 5–6.

⁵⁶ Plut., *Crass.* 12.1, *Pomp.* 22.1; J. Linderski, op. cit., s. 110. Inni kandydaci nie są wymienieni w źródłach. Por. R.J. Evans, *Candidates and Competition in Consular Elections at Rome between 218 and 49 BC*, „Acta Classica” 34 (1991), s. 120–121.

sprawie⁵⁷. Na tym samym zgromadzeniu zapowiedział także zniesienie monopolu sądowego senatorów, czym popularzy także byli bardzo zainteresowani. Potwierdziło to antysenacki charakter sojuszu Pompejusza z popularami, a także pokazało, że ich związek jest silny, stabilny i ugruntowany⁵⁸.

Zaprezentowany na *contio* program polityczny Pompejusza został zrealizowany podczas konsulatu w roku 70 p.n.e. Był to wielki sukces popularów – wszak przywrócone zostało najważniejsze dla nich prawo odebrane im przez Sullę w okresie dyktatury. Uchwalenie *lex Pompeia Licinia de tribunicia potestate* w dalszej perspektywie mogło być także korzystne dla Pompejusza. Zyskiwał nie tylko poparcie popularów, które pozwalało mu neutralizować działania ewentualnych wrogów, ale w osobie trybunów zyskiwał także instrument prawny, który w przyszłości mógł zapewnić mu otrzymanie dowództwa w kampaniach nawet wbrew woli optymatów⁵⁹.

Sukcesem popularów było także uchwalenie *Lex Aurelia iudiciaria*, zakładającej dopuszczenie do komicji sądowych ekwitów oraz trybunów skarbowych (*tribuni aerarii*). Ustawa przeprowadzona została przez pretora L. Aureliusza Kottę⁶⁰, który działał na polecenie Pompejusza⁶¹. Niewykluczone, że swój udział w doprowadzeniu do uchwalenia tego prawa miał także Krassus, którego związki z ekwitami – z racji prowadzonych przez niego interesów – były bardzo bliskie⁶². Hipoteza to kusząca, niestety w źródłach w żaden sposób nie potwierdzona.

W 70 p.n.e. zajęto się jeszcze innymi sprawami, które stanowiły swoisty spadek po wojnie sertoriańskiej. Prawdopodobnie właśnie wówczas trybun ludowy Plaucjusz przeprowadził ustawę *lex Plautia de reditu Lepidanorum*⁶³, na mocy której uchwalono amnestię dla byłych zwolenników Marka Emiliusza Lepidusa, a więc również i tych, którzy razem z Markiem Perperną zasilili szeregi Sertoriusza w 77 p.n.e. Bezpieczeństwo zapewniono także proskrybowanym w czasie dyktatury sullańskiej, a w dalszej kolejności spad-

⁵⁷ Cic., *Ver.* I 15.45; Ps.–Asc. 220 Stangl. Wbrew sugestii Hillmana (*Pompeius...*, s. 454) ujawnienie sympatii Pompejusza przed wyborami nie musiało wpłynąć na zgromadzenie centurialne („the domain of the wealthy and powerful, and it is doubtful whether he ever could have become consul without their support”). Wystarczającym czynnikiem nacisku w tym przypadku była bowiem armia.

⁵⁸ Cic., *Verr.* I, 15, 45. Szerzej: N. Rogosz, *Trybunat...*, s. 31 i n.

⁵⁹ R. Syme, *op. cit.*, s. 29; M. Cary, H.H. Scullard, *op. cit.*, s. 476. Por. B. Twyman, *op. cit.*, s. 822–826.

⁶⁰ T.R.S. Broughton, *op. cit.*, s. 127 (źródła); E. Badian, *Publicans and Sinners*, Ithaca – London 1972, s. 96; T. Łoposzko, *Historia społeczna republikańskiego Rzymu*, Warszawa 1987, s. 283; N. Rogosz, *Polityczna rola...*, s. 109–113.

⁶¹ Cic., *Phil.* 1.8.20; Plut., *Pomp.* 22.3. N. Rogosz, *Polityczna rola...*, s. 109.

⁶² Korzyści Krassusa ze wspomnianej ustawy są znacznie łatwiej identyfikowalne od tych, które osiągnął z niej Pompejusz. Zob. B.A. Marshall, *Crassus...*, s. 56.

⁶³ Suet., *Iul.* 5; Gell. XIII 3.5; Cass. Dio XLIV 47.4. Szerzej: G. Niccolini, *I fasti dei tribuni della plebe*, Milano 1934, s. 251–253. Datacja tej ustawy nie jest jednak pewna. G. Rotondi (*op. cit.*, s. 366) datuje ją na rok 73 p.n.e.

kobiercom ofiar reżimu sullańskiego. Do Italii mogli więc powrócić ci, którzy do tej pory pozostawali na wygnaniu. Znamienna jednak jest nazwa ustawy: *lex Plautia de reditu Lepidanorum*, a nie – jak można by się spodziewać – *lex Plautia de reditu Sertorianorum*. Nie jest to na pewno przypadek. W ten sposób popularzy odcięli się od działalności Sertoriusza, a można podejrzewać, że jakiś wpływ na to miał także Pompejusz.

Plaucjuszowi przypisuje się także przeforsowanie ustawy traktującej o nadaniu ziemi weteranom Pompejusza, którzy wraz z nim powrócili z wojny w Hiszpanii (*lex Plautia agraria*). Z uwagi na bardzo fragmentaryczne informacje zawarte w relacjach źródłowych na temat tego prawa niewiele można powiedzieć⁶⁴. W rezultacie wśród badaczy istnieją kontrowersje dotyczące datacji owej ustawy, jej autora oraz treści⁶⁵. Wprowadzenie w życie tego prawa jest jednak kolejną przesłanką, która wskazuje na współpracę Pompejusza z popularami w drugiej połowie lat siedemdziesiątych.

Dopełnieniem pokojowego zamachu stanu dokonanego przez Pompejusza i Krassusa było usunięcie z senatu 64 senatorów. Dokonali tego cenzorzy w 70 p.n.e., wspominani już Lucjusz Gelliusz Publikola i Gnejusz Korneliusz Lentulus Klodianus⁶⁶. Nie ma wątpliwości, że działali z przyzwolenia (o ile nie z polecenia) Pompejusza, a czystka, której dokonali, miała na celu zniwelowanie pozycji sullańczyków w senacie⁶⁷.

Geneza zmian ustrojowych w Rzymie, do których doszło w roku 70 p.n.e., wiąże się zatem przede wszystkim ze zmianą orientacji politycznej Pompejusza, która nastąpiła już w trakcie wojny sertoriańskiej. Napięcie charakteryzujące stosunki tego wodza z senatem w okresie konfliktu w Hiszpanii spowodowało, że coraz bardziej oddalał się od obozu sullańskiego. Realizował przy tym własny program polityczny, którego głównym punktem było zdobycie naczelnej pozycji w Republice. Drogą do osiągnięcia tego celu było m.in. zawiązanie sojuszu z popularami, a także przekonanie do własnego programu części umiarkowanych optymatów na czele z Markiem Krassusem. Pozwoliło to im zdobyć w 70 p.n.e. najwyższy urząd w państwie i przeprowadzić ważne reformy obalające monopol władzy sullańczyków.

⁶⁴ W korespondencji Cycerona z Attykiem Arpinata wspomina o tej ustawie jedynie w bardzo ogólnym kontekście: Cic., *ad Att.* 1.18.6: *agraria autem promulgata est a Flavio sane levis eadem fere quae fuit Plotia*.

⁶⁵ G. Niccolini, *op.cit.*, s. 435–436; R.E. Smith, *The Lex Plotia Agraria and Pompey's Spanish Veterans*, CQ 7 (1957), s. 82–85; P.A. Brunt, *The Army and the Land in the Roman Revolution*, JRS 52 (1962), s. 79; N. Rogosz, *Polityczna rola...*, s. 114 i n.

⁶⁶ T.R.S. Broughton, *op. cit.*, s. 126–127; *Cambridge Ancient History*, t. IX: *The Last Age of the Roman Republic, 146 – 43 B.C.*, ed. J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, Cambridge 1994, s. 225 (R. Seager); A.E. Astin, *Censorships in the Late Republic*, „Historia” 34 (1985), s. 187.

⁶⁷ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, t. III, Berlin 1922, s. 102–103; R. Syme, *op. cit.*, s. 66; B. Twyman, *op. cit.*, s. 861 i n. O powiązaniach cenzorów z Pompejuszem: T.P. Wiseman, *The Census in the First Century B.C.*, JRS 59 (1969), s. 65.

Summary

The paper describes the genesis of an alliance between Pompey and populares in the second half of the seventies of the first century BC.

The first contacts between the two parties took place at the turn of 73 and 72 BC. Pompey after the death of Q. Sertorius, and victory over M. Perperna ended the war on the Iberian Peninsula. At odds with the Senate looking for political allies, who help him reach the consulate when he return to Italy. On the other hand populares in Pompey saw a man who will help them to overthrow their adverse sullan legislation.

The coalition was reached after returning to Rome by Pompey in 71 BC. Before the consular elections joined her Crassus, who, after defeating Spartacus, also seek to the consulate. Support of populares allowed the two chiefs win the election. In the year 70 BC, they took the highest office in the country and led to extensive government reforms refracting sullan restoration.